

A szubszaharai térség fiskális és monetáris politikai intézkedései a koronavírus-járvány árnyékában

Jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy a 2020 tavaszán a szubszaharai térségben is megjelenő új típusú koronavírus-járvány kapcsán hozott fiskális és monetáris politikai intézkedéseket csokorba gyűjtse és értékelje. A következetesség azt kívánja, hogy elsőként a régió pandémia előtti gazdasági növekedésének eredményeit árnyalja, majd a járvány lehetséges gazdasági hatásait feszegetse. Az áttekintés rámutat arra a tényre, hogy a térség országaiban 2020 előtt már kifulladás látszott a gazdasági növekedés, és a látványos makromutatók ellenére nem készültek fel az országok a pandémia által kiváltott keresleti és kínálati sokkok kezelésére. A járványra adott válaszok kapcsán a tanulmány öt esettanulmányt tartalmaz, és ezekben a választott országok gazdaságpolitikai intézkedéseinek mozgásterét is bemutatjuk. Az elemzésből jól látható, hogy eltérő és alapvetően minden esetben szerényebb lehetőségei vannak a térség országainak a válságkezelésben, ami más szempontból is megerősíti a tényt: az elmúlt időszakban leginkább csak mennyiségi alapú és legkevésbé sem transzformatív gazdasági növekedés következett be a térségben. Az új típusú koronavírus-járvány gazdasági hatásai számottevőek lesznek a régióban, és nagy valószínűséggel új gazdaságtörténeti fejezet íródik a szubszaharai országokban. A korábbi látványos növekedési mutatók visszaesnek, a szubszaharai térség külső piacoktól való függősége még látványosabbá válik, és nagy valószínűséggel megváltozik az az Afrika felemelkedését vizionáló narratíva is, amely túlzottnak ítélte a gazdasági növekedés transzformatív jellegét.

Bevezető gondolatok

2020 márciusa óta számos elemzést olvashattunk a fejlett országok által hozott fiskális és monetáris intézkedésekről a koronavírus-járvány gazdasági hatásainak enyhítése kapcsán. Ma már jól ismerhetjük azokat az öntőmintákat, amelyek például az amerikai és az európai uniós döntéshozókat is irányították, viszont a hazai kontextusban viszonylag kevés szó esett a fejlődő világ, és ezen belül a szubszaharai térség válságkezeléséről.

Afrika Szaharától délre fekvő országaiban nagyjából az 1990-es évek közepe óta tartós és sok esetben kétszámjegyű a gazdasági növekedés. A nemzetközi szakirodalomban sokak szemében felértékelődött a kontinens, mások viszont a függőség újratermelődéséről és a fenntarthatóságot nélkülöző gazdasági növekedésről szólnak. Jelen tanulmány nem kívánja nyugvópontonra helyezni ezt a vitát, viszont sietve rámutat, hogy a látványos gazdasági átalakulás(ok) eredményeként a szubszaharai térség nominális GDP-jének részesedése a világ GDP-jéből szinte alig változott, ugyanis a megfelelő mutató 1990-ben 1,5%, míg 2019-ben

2,0% volt.¹ A régió marginalitását jól illusztrálja az a tény is, hogy 2019-es adatok szerint a térség nominális GDP-je 1,76 billió USD volt, amely nagyjából a kanadai hasonló mutatónak (1,74 billió USD) felel meg.² Ennek ellenére a Szaharától délre eső országok gazdasági folyamatainak és gazdaságpolitikai intézkedéseinek áttekintése azért fontos, mert a régióban jelentős demográfiai átalakulás zajlik. Az ENSZ 2019-es elemzése szerint az elkövetkező évtizedekben a szubszaharai térség adja majd a világ népességnövekedésének döntő hányadát, míg számos más régióban jelentősen csökken a népességszám. 2019 és 2050 között várhatóan 2 milliárd fővel gyarapszik a Föld népessége, és ebből nagyjából 52%-ot (1,05 milliárd fő) a szubszaharai térség országai adnak majd.³ 2100-ra a Föld népességének közel 25%-a szubszaharai térségben fog élni, Európa népességének aránya pedig 2100-ra a 6%-ot sem fogja elérni.⁴ Ennek tükrében pedig kimondottan fontos lehet azoknak a gazdaságpolitikai eredményeknek a nyomon követése, amelyek a robbanásszerűen növekvő számú népesség mindennapjait és áttételesen más országokat és kontinenseket is befolyásolhatnak. Ráadásul e népességrobbanás epicentrumában találjuk az egyre több formában artikulációra képes afrikai középíráteget, amely összességében a megújulás képességét hordozza magában.⁵

Jelen írás leginkább az OECD, az IMF és a World Bank forrásaira támaszkodva éppen ezért arra vállalkozik, hogy röviden bemutassa a térség közvetlenül válság előtti és alatti gazdasági teljesítményét és kilátásait. Ezen túl vázlatosan öt jellegadó ország (Ghána, Nigéria, Etiópia, Kenya és a Dél-afrikai Köztársaság) fiskális és monetáris intézkedéseit mutatja be. Végezetül néhány általános következtetést von le a régió gazdaságpolitikai mozgásterére vonatkozóan, és azt igyekszik kiemelni, hogy a látványos gazdasági növekedés ellenére a térség országai nem feltétlenül rendelkeznek kellő mozgástérrel a koronavírus-járvány által keltett keresleti és kínálati sokkok leküzdésére, ezért nagy valószínűséggel a régióban egy olyan új gazdaságtörténeti fejezet kezdődik, amelynek sajátja a szerény, de leginkább a recesszióba hajló növekedés lehet.

Néhány gondolat a koronavírus-járvány előtti gazdasági növekedésről és annak kérdőjeleiről

A tanulmány jelen egysége nem kíván részletekbe menő áttekintést adni az egyes országok több évtizedes gazdasági teljesítményéről és gazdaságpolitikai intézkedéseiről,

¹ World Bank: *GDP (current USD)* (2020).

² Érdemes azonban kiemelni, hogy az Afrikából származó statisztikai adatokat fenntartásokkal kell kezelni. Lásd: Pásztor Szabolcs: Ahol a számbavétel lohol a növekedés után – Módszertani észrevételek az afrikai-GDP adatokhoz. *Statisztikai Szemle*, 99. (2020), 1. 80–105.

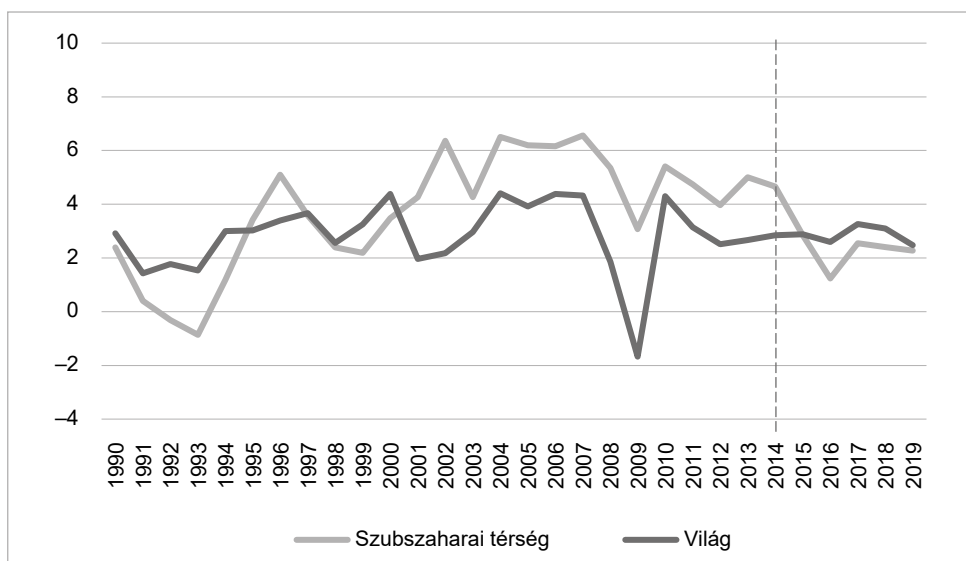
³ UN DESA: *World population prospects 2019*. New York, United Nations, 2019.

⁴ Uo.

⁵ Tarrósy István: Afrikai perspektívák egy új világrendben. In Grünhut Zoltán – Vörös Zoltán (szerk.): *Az átalakuló világrend küszöbén*. Pécs, Publikon, 2013. 275–298.

sokkal inkább arra próbálja ráirányítani a figyelmet, hogy az afrikai gazdaságok az utóbbi évtizedekben leginkább mennyiségi és külső tényezőktől függő növekedést tapasztaltak. Ebben az időszakban valós gazdasági struktúraváltás csak szerény mértékben indult el, és a gazdaságpolitika nem tudott és talán nem is akart felkészülni az esetleges keresleti és/vagy kínálati sokkok kezelésére.

Széles körben ismert tény, hogy a térségben az 1980-as és az 1990-es évek első felében a növekedési mutatók jellemzően a negatív tartományban mozogtak, és erre reflektálva például Norman és Stiglitz⁶ Afrikáról mint a reménytelenség kontinenséről beszélt. Az 1980 és 2000 közötti időszakot pedig elvesztegetett periódusként tartották számon. Ezzel szemben, amikor 2000 után az egy főre eső növekedés mutatója közel 3%-ra ugrott, sokan Afrika reneszánszát vizionálták.⁷ Rodrik⁸ például arra is felhívta a figyelmünket, hogy a térség az 1970-es évek eleje óta először ismét képessé vált a teljes tényezőtermelékenység mutatójának növelésére. Hosszú éveken keresztül a régió fejlődési üteme pedig jelentősen meghaladta a világ GDP-növekedésének mutatóját (1. ábra).

1. ábra A világ és a szubszaharai térség éves GDP-növekedése 1990 és 2019 között (%)

Forrás: a szerző szerkesztése a World Bank: *GDP (current USD)* (2020) adatai alapján

⁶ Akbar Norman – Joseph E. Stiglitz: Economics and policy: Some lessons from Africa's experience. In Célestin Monga – Justin Yifu Lin (szerk.): *The Oxford Handbook of Africa and economics*. Vol. 2. *Policies and practices*. Oxford, Oxford University Press, 2015. 830–840.

⁷ Paul Collier: Africa's new economic opportunities. In Célestin Monga – Justin Yifu Lin (szerk.): *The Oxford Handbook of Africa and economics*. Vol. 1. *Context and concepts*. Oxford, Oxford University Press, 2015. 473–482.

⁸ Dani Rodrik: An African growth miracle? *Journal of African Economies*, 27. (2018), 1. 1–18.

Az ábrából is jól látható, hogy a szubszaharai térségben valóban látványos gazdasági növekedés kezdődött,⁹ amelynek jellemző sajátossága azonban a strukturális átalakulás hiánya és a gazdaság feldolgozóipar irányába történő szerény elmozdulása volt.¹⁰ Megközelítőleg 20 éven keresztül az afrikai térség számára a külső környezet a nyersanyagok magas világpiaci ára és az alacsony kamatlábak miatt kifejezetten kedvezőnek bizonyult. Talán kevésbé ismeretes azonban, hogy az exogén tényezők igazából kárpótolták a térség országait a korábbi évtizedek gazdasági visszaesése miatt. A magánbefektetések jól kiegészítették a növekvő nemzetközi fejlesztési segélyeket (*Official Development Aid* – ODA), és a kínai gazdaság látványos növekedése fokozatosan növelte a térség nyerstermékei iránti keresletet. Ez a vonás pedig befektetési szempontból is vonzóbbá tette a régiót. A növekedési tendenciákat a 2007–2009-es globális pénzügyi válság sem tudta érdemben megtörni, ugyanis a térség országainak a fejlett országokkal való pénzügyi kapcsolatai gyengék voltak, és a pénzügyi piacok mélysége is szerényebbnek bizonyult (1. ábra).

A koronavírus-járványt megelőző időszakban azonban sokan kizárólag a nyers növekedési mutatókra koncentrálnak nem tulajdonítottak kellő jelentőséget a növekedés minőségi jegyeinek. Kizárólag a látványos GDP-mutatók alapján értékelték az afrikai gazdaságok teljesítményét, így többségében téves következtetéseket vontak le annak fenntarthatóságára vonatkozóan. Ténylegesen a külső környezet tovább erősítette a világpiacoktól való függőséget és fejletlenséget, növelte az egyenlőtlenségeket, és dezindusztrializációhoz is vezetett.¹¹ A fenntartható növekedést lehetővé tévő tényezők igazából nem voltak jelen a térségben, így már a koronavírus-járvány megjelenése előtt is nagyjából 2%-os egy főre eső növekedést várhattunk.¹² Ma már pedig jól látható, hogy a többször kétszámjegyű növekedési mutatók (gyakran számbavételi torzításokkal terhelt) az ideiglenes fellendülés jelei voltak.

A hazai szerzők közül Kiss Judit¹³ részletes áttekintést nyújt a harmadik évezred fordulóján bekövetkezett növekedésről, és számba veszi a növekedés fenntarthatóságának kérdőjeleit. Azzal érvel, hogy a gazdasági növekedés közép- és hosszú távú fenntarthatóságát egészen sok tényező (a nyersanyagok árának csökkenése, szerény világgazdasági kereslet, alacsony megtakarítási ráta, a fejlett országok szigorodó bevándorlási politikája, klímaváltozás stb.) kérdőjelezi meg. Dani Rodrik megállapításaival egyetértve rámutat, hogy az utóbbi évtizedekben az afrikai kontinensen egy úgynevezett növekedést generáló strukturális változásnak (*growth-enhancing structural change*) lehettünk a szemtanúi. Ennek során a munkaerő (kis mértékben

⁹ Ismét érdemes azonban felhívni a figyelmet a gazdaságstatisztikai adatok megbízhatóságára.

¹⁰ Rodrik (2018): i. m.

¹¹ Ian Taylor: Dependency redux: why Africa is not rising? *Review of African Political Economy*, 43. (2016), 147. 8–25.

¹² Rodrik (2018): i. m.

¹³ Kiss Judit: Fejlődik, vagy csak növekszik Afrika gazdasága? In Biedermann Zsuzsanna – Kiss Judit (szerk.): *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században*. Budapest, Akadémiai, 2017. 96–124.

egyéb termelési tényezők is) a kevésbé termelékeny területekről és szektorokból a termelékenyebbek felé vándorolt. Afrikában azonban nem minden esetben áramlott a munkaerő a valóban termelékenyebb feldolgozóiparba, sokkal inkább az alacsonyabb termelékenyséű, informális jellegű szolgáltató szektorokat célozta meg.¹⁴ A jellemzően vidéki mezőgazdasági dolgozók, de a feldolgozóipar munkavállalói is, a szolgáltatások piacán kezdek megjelenni, ami az úgynevezett koraszülött dezindusztrializációhoz (*premature deindustrialisation*) vezetett.¹⁵ A nyersanyagok világpiaci árának 2014–2016 közötti csökkenése az alapvetően nyersanyagexportra termelő gazdaságok strukturális problémáit ugyancsak felszínre hozta, ami 2014 után szinte azonnal mérsékeltbb növekedési mutatókat eredményezett (lásd 1. ábra). Ebből is jól látható, hogy az ezredforduló környékén gyorsuló ütemet vett gazdasági növekedés leginkább csak a kedvező külső körülményeknek volt betudható, és a strukturális átalakulás hozzájárulása a látványos GDP-növekedéshez rendkívül mérsékelt volt.

A koronavírus-járvány afrikai megjelenése előtt tehát a szubszaharai térség országainak gazdasága a korábbi évtizedekhez hasonlóan nagyban függött a külső piacoktól, és a régió országai, az infláció mérséklését ugyan nem feledve,¹⁶ kevésbé gyarapították a fiskális és monetáris mozgásterüket az esetleges keresleti és/vagy kínálati sokkok mérséklése érdekében. Ráadásul azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a politikai, vallási és törzsi feszültségek, az esetleges katonai puccsok sem kedveztek a következetes gazdaságpolitika kialakításának. A pandémia így 2020 tavaszán felkészületlen és egyre inkább kifulladásos gazdasági teljesítményű országokat talált a szubszaharai térségben.

A koronavírus-járvány lehetséges gazdasági hatásai a szubszaharai térségben

A szubszaharai térség fejlődési pályáját követők számára jól ismert tény, hogy a régió országai 25 éve szinte folyamatosan pozitív és sokszor kétszámjegyű GDP-növekedési mutatókat produkálnak. Ahogyan azt korábban jeleztük, 2014-től kezdődően már a koronavírus-járványtól függetlenül számos gazdaságban lelassult a növekedés üteme, és a pandémia valójában egyre inkább szerényebb teljesítményű országokat talált az afrikai kontinensen. Mára már megállt a szegénység csökkenése, a jelenlegi válság pedig egyértelműen a korábbi évek fejlődésének eredményeit sodorhatja veszélybe.¹⁷ Fontos megjegyeznünk, hogy a járvány külső és belső csatornákon keresztül is érinti az afrikai gazdaságokat,

¹⁴ Dani Rodrik: *Premature deindustrialisation* (2015); Kiss (2017): i. m.

¹⁵ Rodrik (2015): i. m.

¹⁶ Pásztor Szabolcs: Monetáris politikai kihívások a szubszaharai régióban: rövid számvetés és jövőbetekintés. *Afrika Tanulmányok*, 13. (2019), 1–2. 58–73.

¹⁷ OECD: *COVID-19 and Africa: Socio-economic implications and policy responses* (2020. május 7.).

ugyanis az egyszerre jelentkező kínálati és keresleti sokk eredményeképpen milliók megélhetése válik kérdésessé.

2020 tavasza óta folyamatosan romlanak a vállalkozások és a kormányok mérlegeinek mutatói, és szinte teljes egészében ellehetetlenülnek az előttünk álló időszak növekedési lehetőségei. A World Bank szerint a járvány csak 2020-ban nagyjából 37 és 79 milliárd USD közötti kibocsátásvesztést eredményez,¹⁸ és figyelembe véve a szubszaharai térség fiatal demográfiai struktúráját, sokak számára elsőként válik valóssá a szélsőséges szegénység (*extreme poverty*) fogalma. Ennek elsődleges oka az, hogy a pandémia leginkább azt az informális szektort sújtja, amely meghatározó jövedelmi és foglalkoztatási szerepet tölt be a térségben.

A régió legtöbb kormányzata gyors és alapvető intézkedéseket hozott a fertőzések számának csökkentése érdekében, számos kérdés azonban komoly (gazdasági) kockázatot jelent. A sérülékeny és konfliktusok által sújtott államok pedig különösen nehéz helyzetben vannak. A magánszférában az értékláncok anomáliái a legfeszítőbbek, hiszen a globális hálózatokhoz kötődő nyersanyagexportőrök és vállalatok az alapanyagok beszerzésének és a késztermékek értékesítésének problémáival néznek szembe. A régióban használt termelő berendezések beszerzése komoly akadályokba ütközik, ugyanis az afrikai országok több mint 50%-ban a kontinensen kívülről (35% Európa, 16% Kína, 14% Ázsia) szerzik be a feldolgozóipari berendezéseket, ipari gépeket és a közlekedési eszközöket. Az értékláncoknál tapasztalható fennakadások miatt beszűkül a félkész és késztermékek afrikai országokba irányuló exportja.¹⁹ A kínai, az európai és a szélesebb értelemben vett világszerte kereslet beszűkülésével pedig komoly exportbevételektől eshet el a térség. Másrészt a korlátozó intézkedések az Afrikán belüli kereskedelmet is nagyban befolyásolhatják,²⁰ és várhatóan a nyersanyagérzékeny gazdaságok szenvedik meg a legjobban a kereskedelem beszűkülését és az árfolyamok instabilitását. A kőolajat exportáló országok számára a kőolajárak markáns csökkenése miatt jelentős bevételekiesés várható. A koronavírus-járványnak továbbá már most is jelentős hatása van a turizmusból és az exportból származó bevételek elapadása miatt. Ezen tényezők együttes hatásának eredményeképpen egyrészt tovább lassulhat a gazdasági növekedés, másrészt pedig a folyó fizetési mérleg gyors ütemű romlásnak indulhat a szubszaharai afrikai országokban.

Fontos még kiemelni a hazautalásokból, a turizmusból és a külföldi tőkebefektetésekből származó bevételek csökkenését is. A korlátozó intézkedések miatt nehéz helyzetbe kerülnek a kis- és középvállalkozások, és néhány országban az élelmiszerellátás annyira ellehetetlenül, hogy az már az élelmiszer-biztonságot is veszélyezteti. Az afrikai országok nagyjából kétharmada ugyanis importra szorul

¹⁸ World Bank Group: *Africa's pulse. No. 21, Spring 2020: An analysis of issues shaping Africa's economic future*. Washington, D. C., World Bank, 2020.

¹⁹ COMESA: *Macroeconomic impacts of COVID-19 in Sub-Saharan Africa. Special report* (2020).

²⁰ OECD (2020): i. m.

az alapvető élelmiszerekből, és a pandémia okozta hiányjelenségek a már meglévő problémák (aszály, klímaváltozás, kelet-afrikai sáskajárás) mellett új nehézségeket is jelentenek.²¹ Másrészt a gyógyszeripari és a védekezéshez használt eszközöket döntő többségben (90%) Európából vagy más koronavírus által sújtott országokból importálják. E termékek globális keresletének növekedése miatt már most is jelentős árnövekedés tapasztalható, és ennek eredményeképpen a szubszaharai térség számára beszűkül az eszközök elérhetősége. Az inflációs félelmeket az élelmiszerellátás akadózása ugyancsak növeli.

Mindezen túl a gazdasági tevékenységek visszaesése az afrikai kormányok adóból és nem adóból származó bevételeit is megnyirbálhatja, és azok csökkenése a GDP-arányos visszaesésnél is nagyobb lehet. Már most is jól látható, hogy számos ország költségvetésének adóbázisa szűkül be, és csökkennek a különböző adónemek GDP-arányos mutatói is. Emellett a kormányzati bevételek ugyancsak csökkenhetnek, aminek elsődleges okai között a gazdaság újraindítása kapcsán bevezetett adócsökkentéseket és az adóbevételek befizetésének moratóriumát emelhetjük ki.

A külföldi, illetve a hazai magánberuházások kapcsán sem lehetünk túlzottan optimisták, hiszen azok volumenét mind az afrikai, mind pedig a befektető országok aktuális gazdasági helyzete is befolyásolja majd. A magas jövedelmű országok esetében nagy valószínűséggel kevesebb forrás áll rendelkezésre az afrikai befektetésekre, az alacsonyabb növekedési kilátások vagy éppen a recesszió miatt pedig a szubszaharai térség is veszít vonzerejéből. A portfólióbefektetők biztonságosabb eszközöket keresve inkább eladják az afrikai államkötvényeiket, részvényeiket és az egyéb pénzügyi eszközeiket, amivel közvetlenül hozzájárulnak a térség jelentős tőkekiáramlásához.²²

Fontos még szólnunk a külföldön élő afrikaiak hazautalásairól, amelyek az afrikai térség esetében a legnagyobb külső pénzügyi forrást jelentik (2018-ban 82,8 milliárd USD volt az értéke, míg a hivatalos fejlesztési támogatásoké 55,1 milliárd USD), és 13 ország esetében a GDP 5%-ánál is nagyobb mértékben járulnak hozzá a pénzügyi forrásokhoz. A hazautalt jövedelmek elapadhatnak, ha az OECD-országokban az afrikai diaszpóra jövedelme csökkenésnek indul. Ezt valószínűsíti a World Bank becslése, amely szerint a szubszaharai térségbe érkező hazautalások 2020-ban 23%-kal csökkennek majd, ami a globális átlagnál (20%) is nagyobb visszaesést jelent.²³ A hivatalos fejlesztési támogatások és egyéb pénzügyi források kilátásai bizonytalanok, azt viszont sejthetjük, hogy a donorországokban tapasztalt gazdasági visszaesés és a költségvetési terhek növekedése kedvezőtlenül hat majd a szubszaharai térségre is.

Végezetül, a korábban említettek összefoglalásaként, érdemes figyelembe vennünk az African Union elemzését, amely szerint a legtöbb afrikai országban nincs

²¹ OECD (2020): i. m.

²² OECD (2020): i. m.

²³ COMESA (2020): i. m.

meg a megfelelő fiskális mozgástér a válság kezelésére. Alacsony a hazai megtakarítási ráta, szerény a belső erőforrások mobilizálásának lehetősége, gyakoriak az illegális pénzáramlások, a tőkemekenkülés, hullámzóak a nyersanyagárak, jellemzően magasak a költségvetési hiányok, és stagnál a nemzetközi fejlesztési segélyek szintje. Becslések szerint az afrikai kontinens a költségvetési bevételek 20–30%-át (500 milliárd USD) is elveszítheti a járvány miatt, így a kormányok kénytelenek a nemzetközi piacok felé fordulni, ami növelheti a külső eladósodottságuk szintjét. A válság jellegéből adódóan a hiteleket nem beruházásokra fogják fordítani, ezért az African Union előrejelzései arról tanúskodnak, hogy az infrastrukturális fejlesztésekre fordított kiadások legkevesebb 25%-kal csökkenhetnek az alacsonyabb adóbevételek és a külső erőforrások mobilizálásának nehézsége miatt.²⁴

Monetáris politikai tekintetben az afrikai országoknak az árstabilitás célkitűzését ugyan megtartva, de elsődlegesen a válságkezelésre kell fókuszálniuk, és meg kell birkózniuk a sokoldalú válsaggal. A pénzügyi szektorra elsődlegesen a koronavírus-járvány a következő csatornákon keresztül hathat: a keresleti és a kínálati tényezők miatt a banki hitelezés elapadása, a banki szektor megnövekedett hitelkockázata, a világkereskedelem és a kereskedelem finanszírozásának visszaesése. Emellett érdemes még kiemelni a kis- és középvállalkozások csődjének nagyobb kockázatát, az adósok törlesztési lehetőségeinek beszűkülése miatt néhány prudenciális mutató rugalmasabb kezelését, illetve a nem teljesítő hitelek arányának növekedése miatt a jövedelmezőség csökkenését is. Ráadásul a tőkeáramlás meredek visszaesése miatt beszűkül a magán- és az állami szektor által használható források nagysága is, és néhány országban a bankrendszer rekapitalizációjára és átstrukturálására is szükség lehet.

A jelzett neuralgikus pontokat érzékelve a nemzetközi szervezetek és a kutató-intézetek már 2020 tavaszától kezdődően igyekeztek megbecsülni a szubszaharai térség GDP-növekedésének mutatóit, és előrejelzéseikben nem adtak túlzottan sok okot a bizakodásra (1. táblázat).

Az összeállításból jól látható, hogy ugyan az előrejelzések nagyobb szórásokat mutatnak, a korábbi intenzív növekedési teljesítményekkel azonban egyetlen becslés sem számol. Valójában a megelőző évtizedek kiugróan magas növekedési ütemei ma már biztosan nem reálisak, és valós kérdésként merül fel, hogy kellő fiskális és monetáris mozgástér áll-e rendelkezésre a válság(ok) enyhítésére abban a szubszaharai térségben, amelynek a teljes nominális GDP-je egyébként szinte alig nagyobb, mint Kanadáé.²⁵ Joggal tehetjük fel azt a kérdést is, hogy a 2020 tavaszán Afrikában megjelenő koronavírus-járvány egy új gazdaságtörténeti fejezet kezdete-e, amelyet ismét a vontatottabb növekedés vagy éppenséggel a gazdasági visszaesés jellemez. A folytatásban öt ország esete következik.

²⁴ African Union: *Impact of the Coronavirus (COVID 19) on the African economy* (2020).

²⁵ World Bank: *GDP (current USD)* (2020).

1. táblázat A koronavírus-járvány hatásának előrejelzései az afrikai GDP növekedésére

Intézményi előrejelzés	A térség növekedési kilátásai
African Development Bank (AfDB): <i>African Economic Outlook 2020 – Supplement: Amid Covid-19</i> . Készült: 2020. július 7.	Abban az esetben, ha a koronavírus-járványnak ugyan jelentős, de rövid lefutása van, akkor az afrikai reál GDP 2020-ban várhatóan 1,7%-kal csökken, ami még a január előtti előrejelzéshez képest 5,6%-os csökkenést jelent. Ha a járvány hatásai 2020 második feléve után is érezhetők, akkor nagyobb, mintegy 3,4%-os GDP-visszaesés várható, amely már 7,3%-os visszaesést jelent a vírus megjelenése előtti időszakhoz képest (AfDB 2020).
World Bank: <i>Africa's Pulse No. 21., Spring 2020</i> . Készült: 2020. április 8.	A szubszaharai térség gazdasági növekedése várhatóan a 2019-es 2,4%-os szintről –2,1 és –5,1%-os szintre esik vissza 2020-ban. A régióban az utóbbi 25 évben ez lesz az első receszsió (World Bank 2020a).
International Monetary Fund (IMF): <i>Sub-Saharan Africa: A cautious reopening</i> , IMF Press Release, no. 20/249. Készült: 2020. június 29.	A regionális kilátások még a 2020 áprilisában készített <i>Regional Economic Outlook</i> jelentéséhez képest is romlottak. A szubszaharai térség gazdasága várhatóan 3,2%-kal szűkül majd 2020-ban, ami az áprilisban előre jelzettnek a duplája (IMF 2020d).
African Union (AU): <i>Impact of the Coronavirus (COVID-19) on the African economy</i> . Készült: 2020. április 6.	A 2020-as évben –0,8% és –1,1% közötti GDP-csökkenés várható a korábbi 3,4%-os növekedéshez képest (AU 2020).
Brookings Institute: <i>Strategies for coping with the health and economic effects of the COVID-19 pandemic in Africa</i> . Készült: 2020. március 18.	A szubszaharai térség GDP-növekedése a korábban jósolt 3,6% helyett 1,5 és 2,5% között lehet 2020-ban (Brookings Institute 2020).
McKinsey & Company: <i>Tackling COVID-19 in Africa</i> . Készült: 2020. április 1.	2020-ban az afrikai GDP csökkenése 3–8% lehet. Az optimista várakozás szerint a korábbi előrejelzés szerinti 3,9%-os növekedés 0,4%-os bővülésre csökken. Egy másik forgatókönyv szerint 5%-os csökkenés eredményeként összességében 1,4%-kal csökken a GDP. A harmadik lehetséges szcenárió 2,1%-os visszaeséssel számol. A pesszimista forgatókönyv szerint pedig 3,9%-os lesz a visszaesés (McKinsey & Company 2020).
Oxford Economics, NKC African Economics: <i>Research briefing, Africa, pandemic casts doubt over long-run growth prospects</i> . Készült: 2020. június 22.	Az afrikai gazdaságok számára az utóbbi időszak egyik legrosszabb éve várható a GDP 6 és 10% közötti csökkenésével. Egyetlen országban sem lesz növekedés, és azoknál várható a legnagyobb visszaesés, ahol meghatározó a turizmus és a nyersanyag-kitermelés szerepe (Oxford Economics 2020).
United Nations Economic Commission for Africa (UNECA): <i>Policy Brief: Impact of COVID-19 in Africa</i> . Készült: 2020. május 20.	A koronavírus-járvány hatása az árfolyamok leértékelődésében és a GDP-mutatók várható csökkenésében mutatkozik meg. Az optimista forgatókönyv szerint 1,1%-os növekedés várható 2020-ban, míg a pesszimista szerint 2,7%-os visszaesés. Létezik egy semleges előrejelzés is, amelyben 0,3%-os GDP-csökkenés jelenik meg (UNECA 2020).

Forrás: a szerző összeállítása a jelzett források felhasználásával

Gazdaságpolitikai mozgásterek: öt ország rövid esettanulmánya

A gazdaságpolitikai mozgásterek jobb megértéséhez a teljes szubszaharai térség fiskális és monetáris politikai csomagjainak bemutatására egyrészt területi okok miatt nem vállalkozhatunk, másrészt pedig kimondottan olyan válságkezelési stratégiákat szeretnénk ismertetni, amelyek regionális, gazdasági vagy éppen politikai szempontból meghatározó országokban születtek.

Választásunk elsőként a nagyjából 31 milliós nyugat-afrikai Ghánára esik, amely az utóbbi években, leginkább a szolgáltató szektor bővülésének köszönhetően, 6–8%-os GDP növekedési ütemet ért el, és részben ennek eredményeként fiskális konszolidációra tett kísérletet. Ghána mellett a régióban érdemes még áttekintnünk a közel 207 milliós és a kontinens második legnagyobb gazdaságának számító kőolajexportőr Nigéria válságkezelését is. Az országban az 1990-es évek közepén indult gazdasági növekedés látványosan kifulladás (a kőolajárak csökkenésének köszönhetően 2016-ban például 1,6%-os recesszió volt), így annak körüljárása, hogy marad-e tartaléka a fiskális és monetáris politikának, kulcsfontosságú kérdés.

Kelet-Afrikában Etiópia és Kenya válságkezelését ismerhetjük meg. Etiópiára azért esik a választásunk, mert a ma már 110 millióra becsült országban a kormányzat a fejlesztő állam koncepciója mellett kötelezte el magát, és részben ennek eredményeként az utóbbi évek gazdasági növekedése rendre 8–10%-os volt. A látványos gazdasági, politikai és társadalmi átalakulás mellett az ország regionális szerepe is egyre meghatározóbb. (Ennek elismerése volt, hogy 2019-ben a béke Nobel-díjat az etióp miniszterelnök, Abij Ahmed kapta.) A szubszaharai térség ma már harmadik legnagyobb gazdaságának számító és nagyjából 48 milliós Kenyában a növekedés üteme az etiópnál ugyan mérsékeltebb (átlagban 5%) volt, ennek ellenére az ország számos vonatkozásban nemcsak a régióban, hanem az egész afrikai térségben is úttörőnek számít. Kenya makrogazdasági helyzete alapvetően stabil, erős a befektetői bizalom és lendületesen növekszik a szolgáltatói szektor. A gazdaság 2019-ben is több mint 5%-kal tudott növekedni.

A tanulmányból természetesen nem maradhat ki a dél-afrikai régió és afrikai térség gazdasági erőközpontjának, a Dél-afrikai Köztársaság válságkezelésének bemutatása sem. A nagyjából 60 milliós országot a 2007–2009-es válság a nagyobb világgazdasági beágyazottság miatt a kontinens többi országához képest jobban érintette: 2009-ben például 1,5%-os recesszió volt. Ezután egy rövid fellendülés következett, a gazdaság azonban ismét lejtmenetet vett, és az egy főre jutó GDP növekedése 2014 óta a nullához közelít. Ilyen esetben szűk mozgástér marad a szegénység csökkentésére, ráadásul a nyersanyagok árának volatilitása is sérülékennyé teszi az országot.

Elemzésünkéből kiderül majd, hogy az öt ország esetében is jellegadó gazdasági, növekedési különbségek jelentkeznek, és az egyes gazdaságok intézkedéseinek megismerése után egyrészt arra tehetünk kísérletet, hogy megalkossuk a szubszaharai térség fiskális és monetáris politikai intézkedéseinek vázlatos képét. Másrészt pedig

tovább árnyaljuk azt a kérdést, hogy a korábbi látványos növekedési mutatók ellenére mely országokban maradt mozgásteret a fiskális és monetáris politikának.

A tartós növekedési pályán mozgó ghánai gazdaság 2018-ban és 2019-ben is 6% feletti mértékben bővült, amit nagyban magyaráz a nem kőolajhoz kapcsolódó szektorok és ezen belül a szolgáltató szektor jó teljesítménye. A kormányzat annak ellenére folytatta a fiskális konszolidációra vonatkozó erőfeszítéseit, hogy idő közben a költségvetési bevételek célkitűzései kapcsán erős kihívások merültek fel. 2019-re a költségvetés hiánya a 2,9%-os tervezet helyett a GDP 3,3%-a volt, amit leginkább a GDP 1,6%-át kitevő bevételek hiánya okozott. A kormányzat ugyan a GDP 1%-a értékében hajtott végre kiadáscsökkentést, azonban ez kevésnek bizonyult a tervezett hiány tartásához. A koronavírus-válság előtti várakozások szerint a fiskális konszolidáció üteme gyengült és a teljes hiány nagy valószínűséggel megközelíthette a maximális értéként kijelölt GDP 5%-át. Az elszaladó deficit pedig nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az országban az államadósság nagysága 2019-ben elérje a GDP 68,7%-át.²⁶

Ghánában az infláció továbbra is egyszámjegyű, és nagyjából a 9,1–9,5%-os sávban mozog, a jegybank középtávú célkitűzésének (6–10%) megfelelő sávon belül marad. A ghánai folyó fizetési mérleg 2019-ben a GDP nagyjából 0,1%-át kitevő többletet mutatott, ami leginkább a kőolaj, az arany és a kakaó kedvezőbb világpiaci árának betudható. A kereskedelmi mérlegnél szufficit jelentkezett, amelynek nagysága a GDP 2,8%-a volt. A fizetési mérleg többlete a GDP közel 2%-ára rúgott 2019-ben, ami mögött a folyó fizetési mérleg, a tőkemérleg és pénzügyi mérleg pozitív értékei húzódtak meg. Ghána 2019 márciusában 3 milliárd USD értékben bocsátott ki eurókötvényeket, aminek eredménye június végére az ország bruttó devizatartalékának (*gross international reserves*) 8,6 milliárd USD-re való emelkedése lett. A devizatartalékból az ország nagyjából 4,3 hónapig képes fedezni az importfogyasztását. A ghánai fizetőeszköz, a cedi (GHS) a nagyobb kereslet miatt intenzívebb nyomás alá került, ugyanis az importőrök megpróbálták feltölteni készleteiket. Összességében a tavalyi évben a fizetőeszköz 8,2%-ot gyengült.²⁷

2020 elején Ghánát, mint kőolajat exportáló országot, a koronavírus-járvány mellett a kőolaj világpiaci árának meredek csökkenése is érintette. A kormányzat 100 millió USD értékben vállalt kötelezettséget a pandémiára való felkészülésre és az arra adandó válaszokra. Ezen túl mintegy 210 millió USD áll rendelkezésre az úgynevezett *Coronavirus Alleviation Programme* keretein belül, amelynek célja néhány iparág (például gyógyszerészeti szektor), a kis- és középvállalkozások és a foglalkoztatottság támogatására. Cél volt még a garanciavállalás és az első veszteség-instrumentumok létrehozása is. A kiadások ellensúlyozására nagyjából a GDP 0,3%-a értékében a kormányzat visszafogja a kiadásait a kormányzati vásárlások, a transzferek és a tőkeberuházások területén. Megegyezés született továbbá a befektetőkkel

²⁶ IMF: Ghana. *IMF Country Report*, no. 19/367 (2019. december).

²⁷ Uo.

az állami intézmények kezében lévő nem forgalomképes hazai kötvények kamatfizetésének elhalasztásáról, ami révén a pénzügyi szektor rendbetételéhez nagyjából a GDP 0,3%-os értékével történik hozzájárulás. A finanszírozási szükségletek csökkentése érdekében a kormányzat 218 millió USD-t vesz igénybe a stabilizációs alapból, és mintegy 10 milliárd ghánai cedit kölcsönöz a Bank of Ghanától.²⁸

A ghánai jegybank 2020. március 18-án 150 bázispontos vágást hajtott végre, és 14,5%-ra vitte le az alapkamatot. Emellett pedig számos, a járvány hatását enyhíteni kívánó intézkedést jelentett be: a kötelező tartalékrátát 10%-ról 8%-ra mérsékelte, a tőkefenntartási puffert 3-ról 1,5-ra csökkentette, bizonyos kölcsönkategóriákban felülvizsgálta a folyósítási és osztályozási szabályokat, és lépéseket tett a mobilfizetési lehetőségek támogatása és azok költségeinek csökkentése irányában. A jegybank később új kötvényvásárlási programot jelentett be annak érdekében, hogy a korábban vártnál nagyobb hiány miatt sürgősségi finanszírozást biztosítson a kormánynak. 10 éves 5,5 milliárd cedi névértékű kötvények vásárlására került sor (a GDP 1,4%-a), és a jegybank jelezte, hogy a jövőbeli vásárlások értéke elérheti a 10 milliárd cedit is.²⁹

Nigéria gazdasági teljesítményét továbbra is erősen befolyásolja a kőolaj árának volatilitása, és a 2014–2016-os időszak meredek áresésének a hatására, 25 év után először, a gazdaság 2016-ban recesszióba fordult. A növekedés azóta is vontatott, és 2018-ban és 2019-ben is nagyjából 2%-os a bővülés. Ghánával ellentétben Nigériában már kétszámjegyű az infláció, és 2019 első félévében 11%-ot ért el, amihez stagnáló magánfogyasztás társul.³⁰ A koronavírus-válság előtt a növekedést a szolgáltató, ezen belül is a telekommunikációs szektor adta, a szegénység további csökkentéséhez azonban a teljesítmény nem bizonyult elegendőnek. Az ország politikai szempontból kevésbé stabil, mint Ghána, és ez az agrárszektor teljesítményét is markánsan befolyásolja. Nigéria északkeleti részén folyamatosak a konfliktusok a gazdálkodók és az állatokat tartók között. A foglalkoztatási lehetőségek szerények, és a munkanélküliség mutatója 2018-ban is 23% volt, a munkaerő további 20%-a pedig az alulfoglalkoztatott kategóriába esett. Komolyabb strukturális reformok nélkül az ország középtávú növekedési kilátásai várhatóan 2% körül maradnak, ami a gyorsan növekvő népesség tükrében az életszínvonal romlásához vezet. Gyenge a makrogazdasági keretrendszer, magas az infláció, többféle árfolyamablak létezik, és devizaváltási korlátozások is érvényben vannak. Emellett a jegybank tevékenysége sokszor torzítja a gazdaságot (példaként többek között a magánszektor hitelezését lehet kiemelni), és hiányoznak a bevételoldali fiskális konszolidáció eredményei is. Jelentős probléma a növekvő államadósság, a külső egyensúly a forró pénzek áramlásának köszönhetően törekeny, a költségvetési pufferek kiürültek, így a nigériai gazdaság kifejezetten kitett a külső gazdasági sokkoknak.

²⁸ IMF: *Policy responses to COVID-19 – Policy tracker by country* (2020).

²⁹ Uo.

³⁰ IMF: *Nigeria. IMF Country Report*, no. 19/92 (2019. április).

2019-ben az optimista költségvetési célok a bevételek nagymértékű hiányához (a célkitűzés nagyjából 58%-a) vezettek, ami a GDP 4,8%-ára szélesítette a szövetségi kormányzat hiányát. Sajnálatos módon ezt a hiányt a nigériai jegybank finanszírozta. A nigériai devizatartalékok szintje a romló folyó fizetési mérleg és a tőkekivonás eredményeképpen 2020 januárjára 36,7 milliárd USD-re esett vissza. A folyó fizetési mérleg jelenleg tekintélyes hiányt (a GDP 5,5%-a) mutat az áru- és szolgáltatáskereskedelem mérlegének romlása miatt. 2020. augusztusi adatok szerint az ország importfogyasztását a devizatartalékok nagyjából 6 hónapig tudják fedezni. Az államadósság aránya a GDP-vel való összevetésben viszont csak 29%-ot ért el 2019-ben.³¹

Ghánához hasonlóan Nigériát mind a koronavírus gyors terjedése, mind pedig az ezzel összefüggésbe hozható kőolajár-csökkenés is sújtotta. Az ország 984 millió nairás (NGN) (2,6 millió USD) készletli alapot hozott létre, amelyet a *Center for Disease Control* kapott. Ezt később 6,5 milliárd naira (18 millió USD) forrással toldották meg. Lagos állam 10 milliárd nairás (28 millió USD) támogatásban részesült, amelyet a járvány megfékezésére használhatott fel. A gyógyszeripari cégek behozatali vámmentességet kapnak. A szabályozott üzemanyagárakat csökkentették, és bevezettek egy automatikus üzemanyagár-formulát, amellyel biztosítják az üzemanyagár-támogatások kiküszöbölését.³²

Az elnök a hátrányos helyzetű családok úgynevezett szociális nyilvántartását 1 millió háztartással emelte meg, így az országban már 3,6 millió család kap olyan támogatást, amely a kijárási és egészségügyi korlátozások negatív hatásait igyekszik enyhíteni. A szövetségi kormányzat 2020-ra korrigált költségvetést fogadott el, amelyben egy 500 milliárd nairás (a GDP 0,3%-a) intervenció alap is helyet kapott. A cél az egészségügy és a közmunkaprogramokkal kapcsolatos pótlólagos kiadások fedezése és a veszélyeztetettek jövedelmének támogatása. A feltételes készpénzátutalási programot kiszélesítették, és a költségvetésen keresztül egy 150 milliárd nairás támogatás áll rendelkezésre a központi és a helyi kormányzatok kiadási szükségleteire. Bejelentettek egy 2,3 billió naira összegű fiskális ösztönző programot, amely az olyan munkaintenzív területekre fókuszál, mint a mezőgazdaság, az út- és a lakásépítési szektor. A program nagy részét a jegybank által biztosított hitelkeret, a szuverén befektetési alapok és más alapok biztosítják.³³

A nigériai jegybank a koronavírus-járvány gazdasági hatásaira válaszul még májusban 100 bázisponttal csökkentette az irányadó kamatot, és a nem banki pénzügyi intézmények számára bővítette az elérhető likviditási bázist. Ennek eredménye az állampapírok piaci hozamának látványos csökkenése lett. A kiegészítő intézkedések pedig a következők voltak: minden alkalmazható jegybanki intervenció eszköz kamata 9-ről 5%-ra csökkent, és egyéves moratóriumot vezettek be a jegybanki inter-

³¹ Uo.

³² IMF: *Policy responses to COVID-19...*

³³ Uo.

vencióes eszközökre. 50 milliárd nairás (138 millió USD) célzott hitelkeretet hoztak létre, és likviditási injekcióhoz nyúltak (3,6 billió, a GDP 2,4%-a) a bankrendszer esetében, 100 milliárd naira támogatást kapott az egészségügyi szektor, 2 billiót a feldolgozóipar, 1,5 billiót a reálszektor és a veszélyeztetett iparágak.

Az érintett gazdasági szektorokban a hitelek átalakításánál felpuhult a szabályozási keret. A jegybank továbbá egy magánszektorbeli speciális intervenció kezdeményezést is koordinál 120 milliárd naira (333 millió USD) értékben a koronavírus elleni küzdelem részeként. Április közepén 42,6 milliárd naira érkezett az országba, amiből 50 millió USD volt az Európai Unió támogatása. A hivatalos árfolyamot 15%-kal igazították ki, emellett pedig a különböző árfolyamok egyesítése történik a befektetői és exportőri ablak, a pénzváltó és a kis- és nagykereskedelmi ablakok esetében.³⁴

Nigéria után Etiópia a kontinens második legnépesebb országa, és 2020-ig a gazdasági növekedés tekintetében az első helyen állt a régióban. Jelenleg azonban a maga 790 USD egy főre jutó jövedelmével még mindig a legszegényebb országok közé tartozik, így talán nem véletlen, hogy a jelenlegi kormányzat eltökélt szándéka, hogy 2025-re Etiópiát a közepes jövedelmű országok alsó sávjába emelje. Az ország 2008 és 2018 között éves szinten közel kétszámjegyű GDP-növekedést ért el, amely jelentősen felülmúlta az 5,4%-os regionális átlagot. A szubzaharai térséget érintő lassulás azonban Etiópiát is elérte, és 2018-ban már „csak” 7,7%-kal növekedett a bruttó hazai termék.³⁵ A növekedési mutatók mögött leginkább az ipar, ezen belül is az építőipar, illetve a szolgáltató szektor emelhető ki. A magán fogyasztás és az állami beruházások magyarázzák a keresletoldali növekedést, és az utóbbi hatása a fejlesztő állam koncepcióján keresztül különösen erős. A tartós és régiós átlagnál is magasabb gazdasági növekedés mind a városi, mind pedig a vidéki lakosság esetében hozzájárult a szegénység csökkenéséhez. 2011 és 2016 között a nemzeti szegénységi küszöb alatt élők aránya 30%-ról 24%-ra esett vissza. A kormányzat bejelentette az úgynevezett *Growth and Transformation Plan* (GTP) megújítását (GTP II), amelynek keretében folytatni kívánják az állami beruházásokat, és feldolgozóipari központtá kívánják alakítani az országot.³⁶

Etiópiában, jóllehet a bevételek elmaradtak a várakozásoktól, a kiadások visszafogása eredményeként a költségvetési deficit a GDP 2,5%-ára esett vissza a 2018/2019-es évben. Az inflációs ráta növekedése 2017-ben kezdődött, amit a nemzeti fizetőeszköz 2017. októberi leértékelése tovább súlyosbított. Az infláció 2019 novemberében 20,8%-os szintet ért el, aminek elsődleges oka az élelmiszerek árának jelentős emelkedése, másodlagos oka pedig a szállítmányozási rendszerek fejletlensége és a magas szállítási díjak voltak. Az utóbbi két évben az élelmiszereket nem

³⁴ Uo.

³⁵ IMF: The Federal Democratic Republic of Ethiopia. *IMF Country Report*, no. 20/29 (2020. január).

³⁶ Uo.

tartalmazó inflációs mutató is kétszámjegyűre váltott, így Etiópiában egyre komolyabb problémát jelentenek a kétszámjegyű és gyorsuló ütemben növekvő árak. Kedvező jel azonban, hogy az általános kormányzati hiány a GDP 3%-áról (2017–2018) a GDP 2,5%-ára szűkült 2018–2019-ben, viszont a bruttó hazai össztermék arányában az adó-bevételek 10%-ra estek vissza. A folyó fizetési mérleg hiánya 2018–2019-ben a GDP 4,5%-ára szűkült, aminek elsődleges oka, hogy a kormányzati és a kormányzat által garantált adósságot a GDP 57%-ára csökkentették. Az országban immáron harmadik éve csökkent az áruk importja, így a kereskedelmi mérleg javult. Az áruimport meredekebb visszaesése ugyanis kellőképpen kompenzálta az áruexport csökkenését. Jelenleg az ország külső adósság/GDP-mutatója közel 40%-os értéket mutat, amivel az alacsony jövedelmű országok átlaga alatt marad. A devizatartalékok szintje 2019 júniusában 3,4 milliárd USD-re emelkedett (közel két hónapnyi import), ami a korábbi 2,8 milliárd USD- (2017–2018) szinthez képest érdemi javulást jelent. Fontos ugyanakkor hangsúlyoznunk, hogy a tartalékok nagysága mind elméleti, mind pedig gyakorlati megközelítés szerint szerénynek mondható. Ráadásul 2019 szeptemberére a tartalékok szintje 2,6 milliárd USD-re esett vissza, amit leginkább az import kőolaj növekvő számlája és a vártnál szerényebb tőkebeáramlás okozott.³⁷

Etiópia több tényező miatt is ki volt/van téve a koronavírus-járvány hatásának. Az exportban magas a légi szállítás részaránya, és az Afrikában a legnagyobb flottával rendelkező nemzeti légitársaság, az Ethiopian kezdetben mintegy 80 útvonalon függesztette fel a járatait. Az Európába tartó vágott virág exportja a kereslet visszaesése és a repülőterek lezárása miatt drámaian csökkent. A fő exporttermékek (kávé, olajos magvak) ára is mérséklődött, ugyanakkor az ország számára kedvező az alacsonyabb világpiaci kőolajár.³⁸

Talán első helyen kell kiemelnünk, hogy Etiópia szinte azonnal 411 millió USD értékben kapott segítséget az IMF-től a koronavírus-járvány hatásait enyhítendő. Ezen túl az ország kezdetben egy nagyjából 300 millió birres (ETB) csomagot jelentett be az egészségügyi kiadások támogatására még március elején, amelyet az ország miniszterelnöke 5 milliárdra (15 millió USD és a GDP 0,15%-a) emelt. A programról azonban további részletek nem derültek ki. Később Abij Ahmed bejelentette az úgynevezett *COVID-19 Multi-Sectoral Preparedness and Response* kezdeményezést (nagyjából 1,64 milliárd USD, a GDP 1,6%-a), amelynek bevezetésére három hónapos időkeretet adott. A rendelkezésre álló forrásokból sürgősségi élelmiszerosztás (a GDP 0,6%-a), az egészségügy felkészítése (a GDP 0,4%-a), menedékhelyek kialakítása és eszközvásárlás történik majd (a GDP 0,3%-a). A fennmaradó, nagyjából 300 millió USD összegből (a GDP 0,3%-a) pedig többek között az agrárágazat és a veszélyeztetett csoportok megsegítése, kiegészítő oktatási kiadások, a menekültek támogatása valósul meg.³⁹

³⁷ Uo.

³⁸ IMF: *Policy responses to COVID-19...*

³⁹ Uo.

Április végén a miniszterek tanácsa a vállalkozások és a foglalkoztatás támogatásáról szóló intézkedéscsomagot fogadott el. Ezek között a 2014–2015 előtti adótartozások elengedéséről, a 2015–2016 és 2018–2019 közötti időszak adótartozásaira háruló kamatok és büntetések eltörléséről van szó. Négy hónapnyi személyijövedelemadó-mentesség jár továbbá azoknak a vállalkozásoknak, amelyek annak ellenére megtartották az alkalmazottaikat, hogy igazából a koronavírus-járvány alatt a működésük ellehetetlenült.⁴⁰ Mindezekén túl Abij Ahmed április 30-án felhívást intézett a nemzetközi közösség Afrikának hitelek, kölcsönöket biztosító szereplőihöz az adósságtörlések lehetőségéről.⁴¹

2020 júniusában a miniszterelnök hivatala bejelentette, hogy továbbra is ösztönözni kívánja az országba való külföldi közvetlen tőkebefektetéseket, szándékai között a logisztikai lehetőségek fejlesztése és a koronavírus-járvány kapcsán használt eszközök előállításához szükséges importált alapanyagok adójának eltörlése szerepel. Lényeges még, hogy az etióp nemzeti bank az exportra szánt kertészeti termékek esetében a minimális kiviteli ár megemeléséről is döntött.

A további intézkedésekben pedig a nemzetközi donorközösség bevonásával a vállalkozások, a városi lakosság és az ipari parkok munkahelyeinek támogatása szerepel. A 2020–2021-es pénzügyi év első két hónapjában a világbanki együttműködéssel készülő és nagyjából 88 millió USD összértékű, úgynevezett *Urban Productive Safety Net Programme* számos nagyvárosra terjed majd ki.⁴²

A monetáris politikai intézkedések mérsékeltek maradtak, ugyanis az ország központi bankja egyrészt 15 milliárd birr (a GDP 0,45%-a) kiegészítő likviditást nyújtott adósságátütemezésre a csődhullám megelőzésére a kereskedelmi bankok számára. Másrészt pedig 33 milliárd birr kiegészítő likviditást kínált nyújtott a Commercial Bank of Ethiopia részére.⁴³

2019-ben a kenyai gazdaság növekedése átlagosan 5,7% volt, amivel az ország a szubszaharai térség leggyorsabban növekvő országai közé került. A folyamatosan bővülő szolgáltatói szektor ellensúlyozta a kedvezőtlen időjárás által sújtott mezőgazdasági termelést. A hitelkínálat bővült (2020 februárjában 7,7%-os éves növekedés volt megfigyelhető) a hitelek maximált nagyságának eltörlése óta. Keresleti nyomás és inflációs félelmek hiányában a kenyai jegybank lazításokhoz nyúlt, és 2019 novemberében 50 bázisponttal csökkentette az alapkamatot, amit 2020 januárjában újabb 25 bázispontos vágás (ezáltal 8,25% lett az alapkamat) követett.⁴⁴

Ahogy az korábban is említettük, a gazdaság bővülése a stabil gazdasági környezetnek, a szilárd befektetői bizalomnak és a lendületesen bővülő szolgáltatási szektornak volt köszönhető. A kormányzat gazdaságpolitikai kezdeményezései

⁴⁰ Uo.

⁴¹ Tarrósy István: Afrika a COVID-19 pandémia szorításában. *KKI Elemzések*, E-2020/47. (2020).

⁴² IMF: *Policy responses to COVID-19...*

⁴³ Uo.

⁴⁴ IMF: Kenya. *IMF Country Report*, no. 20/2 (2020. január).

a középtávú növekedési ütem javítását és a sérülékenység fokának mérséklését célozták meg. Az inflációs ráta 2019-ben átlagosan 5,2% volt, amely a kenyai jegybank által meghatározott tartományon belül marad. A költségvetési hiány a GDP 7,8%-ára növekedett 2018–2019-ben, és ennek is köszönhetően a bruttó államadósság mutatója 62,4%-ra ugrott 2019 júniusára. Az IMF becslései szerint a folyó fizetési mérleg hiánya a GDP 4,5%-ára szűkül 2019-ben, ami az előző év 5%-os értékéhez képest egyértelmű javulás. A devizatartalékok állománya 2020. márciusában 8 milliárd USD-t tett ki, ami nagyjából 4,4 hónapnyi importfogyasztásnak felel meg. Fontos ennek kapcsán megjegyeznünk, hogy 2019 májusában az ország eurókötvényt bocsátott ki 2,1 milliárd USD értékben.⁴⁵

A kenyai kormányzat a 2019–2020-as pénzügyi év költségvetésének részeként mindegy 40 milliárd kenyai shillinget (KES) (a GDP 0,4%-a) tartalékolta a koronavírus-hoz kapcsolódó (egészségügyi szektor, szociális védelem) kiadásokra, a meglévő kötelezettségek kifizetésének felgyorsítására. Cél volt továbbá a vállalkozások folyamatos cash flow-jának biztosítása is. A 2020–2021-es költségvetésben egy 56,6 millió shillinges (a GDP 0,5%-a) gazdasági ösztönző csomag kapott helyet, amelynek része egy új, a fiatalok foglalkoztatását megcélzó program, hitelgarancia-biztosítás, az áfa-visszatérítések és más kormányzati kötelezettségek gyors kifizetése, a készpénzáttartalások esetében megnövelt finanszírozás és számos egyéb kezdeményezés is. Emellett pedig egy adóintézkedési csomagot is elfogadtak, amelynek része a havi 225 USD-nél kevesebbet keresők számára a személyijövedelemadó-mentesség. A szociális hozzájárulási adó legfelső szintje 30%-ról 25%-ra, a vállalati adó kulcsa 30%-ról 25%-ra, a kisvállalkozások esetében a forgalmi adó 3-ról 1%-ra, a sztenderd áfa pedig 16-ról 14%-ra csökkent.⁴⁶

Március végén a jegybank az irányadó alapkamatot 100 bázisponttal 7,25%-ra csökkentette. A központi bank a bankok készpénztartalék-arányát ugyancsak 100 bázisponttal 4,25%-ra mérsékelte, a visszavásárlási megállapodások időtartamát 28 napról 91 napra növelte. A kereskedelmi bankok számára a 2020 márciusában is élő, de a járvány miatt átalakított hitelek besorolása és folyósítása kapcsán nagyobb rugalmasságot adott. A jegybank továbbra is bátorítja a bankokat, hogy bővítsék a hitelfelvevők hitelfeltételeinek mozgásterét a koronavírus-járvány okozta körülmények miatt. A készpénzes fizetések számának csökkentése érdekében javasolta a mobiltelefonról történő pénzfizetés díjainak eltörlését vagy csökkentését. Április közepén a jegybank felfüggesztette azoknak az adósoknak a negatív besorolását, akiknek a hitelei április 1-je után nem teljesítőkké váltak. Április végén pedig a jegybank 25 bázisponttal 7%-ra csökkentette a jegybanki alapkamatot.⁴⁷

A Dél-afrikai Köztársaság gazdasága 2017-ben 1,3%-kal, 2018-ban pedig csak 0,8%-kal növekedett. 2014 óta azonban a népesség növekedése miatt valójában

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ IMF: *Policy responses to COVID-19...*

⁴⁷ Uo.

nincs egy főre jutó GDP-növekedés az országban, és a szegénység csökkentésének lehetőségei is beszűkültek. 2019-re is szerény maradt a gazdasági növekedés, és nagyjából 0,5%-os értéket ért el. Visszaesés volt tapasztalható a bányászati, feldolgozóipari és szállítmányozási szektorokban, és ez nagyobbban bizonyult, mint a kereskedelem, a kormányzati szolgáltatások és a pénzügyi szektorok növekedése. Az országban a munkanélküliség az egyik legnagyobb probléma, ugyanis 2019 első negyedévi adatok szerint a munkaképes korúak 27,6%-a volt munkanélküli. A fiatalok esetében ugyanez a mutató 55,2%-ot tett ki. A Dél-afrikai Köztársaság gazdasága továbbra is erős dualitásra utaló jegeket mutat, és nem mehetünk el az egyenlőtlenség magas szintje mellett sem: a népesség leggazdagabb 10%-a a nettó vagyon nagyjából 71%-át birtokolta.⁴⁸

Az IMF becslései szerint a költségvetési hiány a GDP 6,5%-át is eléri majd a 2019–2020-as költségvetési évben, ami 2 százalékponttal magasabb, mint a korábbi hasonló mutató. Sajnálatos módon a növekedés felét az állami vállalatoknak nyújtott transzferek értéke adja, a másik része pedig kompenzációhoz, egyéb transzferekhez és a költségvetési kiadások leggyorsabban növekvő eleméhez, a kamatfizetési kötelezettségekhez köthető. Az országban egyébként a költségvetési hiány tartósan magas, és az államadósság jelentős növekedéséhez vezet. 2019-re az államadósság GDP-arányos mutatója vélhetően átlépi a GDP 60%-át, így a Dél-afrikai Köztársaság költségvetési mozgástere meglehetősen szűk. 2018-ban a fogyasztói árak növekedése átlagosan 4,7%-ot ért el, és az inflációs várakozások szerényebbek maradtak 2019-re is. 2019 novemberére az árak átlagosan 3,6%-kal növekedtek, és az élelmiszerek árának csökkenése, ismerve az etióp esetet, sokak számára meglepőnek bizonyult. 2019-re a folyó fizetési mérleg deficitje a 2018-as GDP 3,5%-áról 3,3%-ra szűkült, aminek az alacsonyabb importbehozatal volt az elsődleges oka. A Dél-afrikai Köztársaság devizatartalékai a 2018-as 51,6 milliárd USD-szintről 2019 decemberére 55,1 milliárd USD-re emelkedtek, amely 5 hónapnyi importfogyasztásnak megfelelő érték. A korábbi előrejelzések szerint a befektetői bizalom helyreállításával a folyó fizetési mérleg romlása volt prognosztizálható.⁴⁹

A Dél-afrikai Köztársaságot, Afrika legnagyobb gazdaságát, a járvány elsőként érte el a kontinensen. Március óta a nettó tőkekiáramlás nagyjából 8 milliárd USD-t (a GDP közel 3%-a) ért el, és az állam szuverén dollárhiteleinek felára több mint 50%-kal, 296,7 bázispontra emelkedett. A rand (ZAR) pedig nagyjából 11%-ot veszített az értékéből a dollárral szemben.⁵⁰

A kormányzat a nehézségekkel szembenező vállalkozásoknak és munkavállalóknak az úgynevezett *Unemployment Insurance Fund* és az *Industrial Development Corporation* speciális programjain keresztül igyekszik segíteni. A kis-

⁴⁸ IMF: South Africa. *IMF Country Report*, no. 20/33 (2020. január).

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ IMF: *Policy responses to COVID-19...*

és közép vállalkozások számára rendelkezésre álló forrás nagyjából 56,3 millió USD. Egy meghatározott jövedelemszint alatt kereső munkavállalók négy hónapig kisebb adótámogatást kapnak, és a legveszélyeztetettebb családok hat hónapig ideiglenes szociális támogatásban részesülnek. Új, hat hónapos Covid-19-támogatást vezettek be azon munkanélküliek részére, akik nem kapnak egyéb támogatást, és az ételosztás során kiosztott csomagok mennyiségét is megemelték. Többletforrások érhetők el a krízishelyzetben lévő turizmus és vendéglátóipari kis- és közép vállalkozások és azon kisüzemi gazdálkodók megsegítésére is, akik a szárnyas, élőállat és zöldség szektorban tevékenykednek. Május közepe óta új hitelgarancia-program segíti azon vállalatokat, ahol a forgalom nem ér el egy bizonyos küszöbértéket. Ezek a vállalatok banki finanszírozást is kaphatnak a működési kiadásaik fedezésére.⁵¹

A hatóságok felgyorsítják a visszatérítések és az adójóváírások kifizetését, és lehetővé teszik a kis- és közép vállalkozások számára bizonyos adókötelezettségek megfizetésének elhalasztását is. Ezen túl lista készült olyan alapvető fontosságú termékekről, amelyeknél a vámok és az import áfájának teljes visszatérítése is lehetséges. Négy hónapig nem kell továbbá illetéket fizetni az átképzést és a munkavállalók készségfejlesztését célzó tevékenységek után.⁵²

A jegybank a járvány kezdete óta számos alkalommal csökkentette az irányadó kamatlábat. Elsőként március 19-én 100 bázisponttal 5,25%-ra, majd áprilisban 4,25%-ra, májusban 3,75%-ra, végül július 23-án 3,5%-ra. Március közepén a likviditási feltételek könnyítésének intézkedéseit is bejelentették. Emellett a kormányzat bejelentette a bankok hitelei számára az adósságcsökkentés egységes megközelítését. Március végén a központi bank további intézkedéseket hozott a finanszírozási piacokon megfigyelhető likviditási korlátok enyhítésére. A program a másodlagos piacon a teljes hozamgörbe mentén állampapírok vásárlását célozza meg és kiterjeszti a legfőbb refinanszírozási eszközt a 3 és 12 hónapos lejáratok esetében. A központi bank márciusban a banki ügyfelek adósságcsökkentése kapcsán irányelveket is kidolgozott. Mindemellett a banki tőkekövetelmények ideiglenes könnyítését is bejelentette. A kiegészítő likviditás biztosítása és a pénzügyi rendszer kockázatainak mérséklése érdekében a likviditási fedezeti arány 100-ról 80%-ra csökkent.⁵³

Következtetések és összegző gondolatok

Rövid áttekintésünkéből láthattuk, hogy a harmadik évezred fordulóján elindult gazdasági növekedés nem volt kellően transzformatív hatású, és 2020 tavaszára

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.

⁵³ IMF: Kenya. *IMF Country Report*, no. 20/2 (2020. január).

a koronavírus-járvány az afrikai kontinensen már kifulladásban lévő gazdaságokat ért el. A nemzetközi szervezetek és a kutatóintézetek szerint a pandémia a legjobb szcenárió szerint is jelentősen csökkenti a gazdasági növekedés ütemét, azonban a legvalószínűbb forgatókönyv a gazdasági teljesítmény tartós visszaesése. A járvány negatív gazdasági hatásainak leküzdésére hozott fiskális és monetáris politikai intézkedések sokszínűek ugyan, és sokszor a fejlett világ mintáit követik, közös jellemzőjük azonban, hogy a lehetséges, de általában szerény, fiskális és monetáris mozgásteret kihasználva igyekeznek segíteni az érintett iparágakon és szektorokon. A szubszaharai térségben a historikusan magas és egyoldalú külpiacoktól való függés, a gazdaságpolitikai intézkedések vérszegénysége miatt azonban nem várhatjuk a fejlett világ válságkezelési eredményeit. Ugyan a belső kereslet jelentősen növekedett az utóbbi évtizedekben, azonban a külpiacoktól való függés nem enyhült, sokkal inkább erősödött. Ennek tükrében pedig nagy a valószínűsége annak, hogy 20–25 évnyi tartós növekedés után, még a fejlett világ gyors kilábalása esetén is, új gazdaságtörténeti fejezet és növekedési periódus kezdődik a szubszaharai térségben, amely a korábbi évtizedek eredményeit moshatja el.

Felhasznált irodalom

- AfDB: *African Economic Outlook 2020 – Supplement Amid COVID-19* (2020. július 7.). Online: <https://www.afdb.org/en/documents/african-economic-outlook-2020-supplement>
- African Union: *Impact of the Coronavirus (COVID 19) on the African Economy* (2020). Online: <https://www.tralac.org/documents/resources/covid-19/3218-impact-of-the-coronavirus-covid-19-on-the-african-economy-african-union-report-april-2020/file.html>
- Collier, Paul: Africa's new economic opportunities. In Célestin Monga – Justin Yifu Lin (szerk.): *The Oxford Handbook of Africa and economics*. Vol. 1. *Context and concepts*. Oxford, Oxford University Press, 2015. 473–482. Online: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199687114.013.2>
- COMESA: *Macroeconomic impacts of COVID-19 in Sub-Saharan Africa. Special report* (2020). Online: <https://www.comesa.int/wp-content/uploads/2020/06/Macroeconomic-Impacts-of-COVID-19-in-Sub-Saharan-Africa-3.pdf>
- Coulibaly, Brahim Sangafowa– Payce Madden: Strategies for coping with the health and economic effects of the COVID-19 pandemic in Africa. *Brookings Institute*, 2020. március 18. Online: <https://www.brookings.edu/blog/africa-in-focus/2020/03/18/strategies-for-coping-with-the-health-and-economic-effects-of-the-covid-19-pandemic-in-africa>
- IMF: Ghana. *IMF Country Report*, no. 19/367 (2019. december). Online: <https://doi.org/10.5089/9781513523347.002>
- IMF: Kenya. *IMF Country Report*, no. 20/2 (2020. január). Online: <https://bit.ly/3jKOoiJ>
- IMF: Nigeria. *IMF Country Report*, no. 19/92 (2019. április). Online: <https://bit.ly/2ZoODXL>
- IMF: South Africa. *IMF Country Report*, no. 20/33 (2020. január). Online: <https://doi.org/10.5089/9781513528502.002>
- IMF: The Federal Democratic Republic of Ethiopia. *IMF Country Report*, no. 20/29 (2020. január). Online: <https://bit.ly/2Zdo7jY>
- IMF: Sub-Saharan Africa: Cautious reopening. *IMF Press Release*, no. 20/249 (2020. június 29.). Online: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/06/27/pr20249-sub-saharan-africa-a-cautious-reopening>
- IMF: *Policy responses to COVID-19 – Policy tracker by country* (2020). Online: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19>
- Jayaram, Kartik – Acha Leke – Amandla Ooko-Ombaka – Ying Sunny Sun: Tackling COVID-19 in Africa. *McKinsey & Co.*, 2020. április 1. Online: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/middle-east-and-africa/tackling-covid-19-in-africa>
- Kiss Judit: Fejlődik, vagy csak növekszik Afrika gazdasága? In Biedermann Zsuzsanna – Kiss Judit (szerk.): *Szubszaharai Afrika gazdasága a 21. században*. Budapest, Akadémiai, 2017. 96–124.
- NKC African Economics: *Research Briefing: Africa. Pandemic casts doubt over long-run growth prospects* (2020. június 22.). Online: <https://resources.oxfordeconomics.com/hubfs/Africa-Research-Briefings/Africa-Research-Briefings-0000051.pdf>
- Norman, Akbar – Joseph E. Stiglitz: Economics and policy: Some lessons from Africa's experience. In Célestin Monga – Justin Yifu Lin (szerk.): *The Oxford Handbook of Africa and economics*. Vol. 2. *Policies and practices*. Oxford, Oxford University Press, 2015. 830–840. Online: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199687107.013.052>
- OECD: *COVID-19 and Africa: Socio-economic implications and policy responses* (2020. május 7.). Online: <http://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-and-africa-socio-economic-implications-and-policy-responses-96e1b282>
- Pásztor Szabolcs: Monetáris politikai kihívások a szubszaharai régióban: rövid számvetés és jövőbetekintés. *Afrika Tanulmányok*, 13. (2019), 1–2. 58–73. Online: http://www.africa.pte.hu/wp-content/uploads/at/2019_1-2/4_pasztor.pdf

- Pásztor Szabolcs: Ahol a számbavétel lohol a növekedés után – Módszertani megjegyzések az afrikai GDP-adatokhoz. *Statisztikai Szemle*, 99. (2021), 1. 80–105. Online: <https://doi.org/10.20311/stat2021.1.hu0080>
- Rodrik, Dani: An African growth miracle? *Journal of African Economies*, 27. (2018), 1. 1–18. Online: <https://doi.org/10.1093/jae/ejw027>
- Rodrik, Dani: *Premature deindustrialisation* (2015). Online: <https://doi.org/10.3386/w20935>
- Tarrósy István: Afrika a COVID-19 pandémia szorításában. *KKI Elemzések*, E-2020/47. (2020). Online: https://kki.hu/wp-content/uploads/2020/05/47_KKI-elemzes_Africa_Tarrosy_20200508.pdf
- Tarrósy István: Afrikai perspektívák egy új világrendben. In Grünhut Zoltán – Vörös Zoltán (szerk.): *Az átalakuló világrend küszöbén*. Pécs, Publikon, 2013. 275–298.
- Taylor, Ian: Dependency redux: why Africa is not rising? *Review of African Political Economy*, 43. (2016), 147. 8–25. Online: <https://doi.org/10.1080/03056244.2015.1084911>
- UN: *Policy brief: Impact of COVID-19 in Africa* (2020. május 20.). Online: https://www.uneca.org/sites/default/files/PublicationFiles/sg_policy_brief_on_covid-19_impact_on_africa_may_2020.pdf
- UN DESA: *World population prospects 2019*. New York, United Nations, 2019. Online: https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Highlights.pdf
- World Bank: *GDP (current USD)* (2020). Online: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD>
- World Bank Group: *Africa's pulse. No. 21, Spring 2020: An analysis of issues shaping Africa's economic future*. Washington, D. C., World Bank 2020. Online: <http://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/33541>